

Małgorzata Osiecka

(Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa)

BIBLIOTEKA KOMISJI RZĄDOWEJ PRZYCHODÓW I SKARBU (1815–1867)

Biblioteka Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu jest przykładem dziewiętnastowiecznej biblioteki fachowej¹. Organizacyjnie była związana z Komisją. Służyła urzędnikom w ich codziennej pracy, a więc przy przygotowywaniu zarządzeń, instrukcji, sprawozdań poszczególnych wydziałów Komisji, wypływających z zakresu powierzonych im zadań, prowadzenia korespondencji w sprawach skarbowych, czy też przygotowywaniu budżetu na określony rok. Księgozbiór biblioteki stanowiły dzieła z zakresu ekonomii, techniki, prawa, budownictwa, nauk ścisłych i przyrodniczych, górnictwa, podatków, tablice przeliczeń wartości monet, miar powierzchni, liczne mapy, plany oraz fachowa prasa krajowa i zagraniczna.

Potrzeba tworzenia tego rodzaju bibliotek w urzędach administracji państwowej powstała już na początku XIX w. i wiązała się z ogólnym rozwojem społeczno-gospodarczym kraju, jego szkolnictwa i kultury, a także rodzimej biurokracji. W czasach Księstwa Warszawskiego takimi bibliotekami były: biblioteki Kwatermistrzostwa Generalnego Wojska, Banku Polskiego czy Szkoły Aplikacyjnej².

W skład zbioru bibliotecznego Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu weszły księgozbiory zlikwidowanych bibliotek, a mianowicie:

1. Biblioteka Ministerstwa Skarbu Księstwa Warszawskiego. Księgozbiór ten nie był w żaden sposób kontrolowany. Z zachowanych dokumentów wynika, że część książek przekazywano urzędnikom do użytku, bez prowadzenia ewidencji wypożyczeń; część przechowywano w szafach; sporo książek zabrali urzędnicy przechodzący na emeryturę.

2. Biblioteka Izby Administracyjnej Dóbr Korony Księstwa Warszawskiego. Po likwidacji Izby jej sprawy wraz z księgozbiorem przejęła Komisja Urządząca

¹ AGAD, Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu (dalej: KRPiS), sygn. 1282–1287.

² M. Łodyński, *Likwidacja Biblioteki Szkoły Aplikacyjnej po roku 1831*, „Rocznik Biblioteczny”, R. 4, 1930, z. 1, s. 51–56; K. Konarski, *Biblioteka Kwatermistrzostwa Generalnego Wojska*, Warszawa 1925; Z. Nowakowski, *Biblioteka dawnego Banku Polskiego 1825–1885*, Warszawa 1936.

Dobra i Lasy Rządowe. W 1818 r. KRPIŚ otrzymała z Komisji Urządzącej książki wraz z ich spisem. Przekazano też wykaz książek wypożyczonych. W oparciu o otrzymane spisy Komisja przygotowywała katalogi bez żadnej weryfikacji. Później tak sporządzone inwentarze stały się przyczyną wielu nieporozumień³.

3. Biblioteka Szkoły Szczególnej Leśnictwa (1818–1832) składała się z dzieł zakupionych z funduszu szkolnego oraz darowizn osób prywatnych. Była to biblioteka zamknięta, przeznaczona tylko dla uczniów i profesorów. Zarządzała nią Rada Szkoły poprzez swojego sekretarza Franciszka Elsnera. Do jego zadań należało przygotowanie inwentarza książek, prowadzenie rejestru wypożyczonych książek oraz kontrolowanie zwrotów. Elsner ułożył książki „systemem chronologicznym”, to jest według dat ich wpływu do biblioteki, a spis książek wypożyczonych zgodnie z rewersami wypożyczeń. Po likwidacji Szkoły w 1832 r. KRPIŚ przejęła jej księgozbiór wraz ze spisem chronologicznym dzieł po byłej Szkole Leśnej, a także spis dzieł wypożyczonych profesorom i innym osobom, a następnie przekazała je Wydziałowi Dóbr i Lasów Rządowych KRPIŚ⁴. Opiekę nad księgozbiorem sprawował Juliusz Brinkenen (Juliusz Brincken), naczelny nadleśny Królestwa Polskiego. Po wstępnym zapoznaniu się ze stanem biblioteki Brinkenen zauważył brak wielu pozycji. Największym dłużnikiem biblioteki okazał się być prezes Szkoły, hr. Ludwik August Plater. Przez długie miesiące toczyła się korespondencja między urzędnikami Komisji a osobami odpowiedzialnymi za stan biblioteki w sprawie zwrotu wypożyczonych książek. Część z nich udało się odzyskać i w inwentarzach notowano uwagi: „wzięto do Szkoły Leśnej”⁵, „zaginiona w czasie przenoszenia”⁶, „zwrócona i oznaczona pieczęcią”⁷, „ma się znajdować u p. Feliksa Gumińskiego”⁸, „zwrócone przez Leopolda Kesslera”⁹, „należy do Wydziału Dóbr i Lasów Rządowych”¹⁰, „zwrócone przez Jana Daniszewskiego, geometrę, ale nadpalone”¹¹. Część książek utracono, np. *Historię literatury polskiej* Feliksa Bentkowskiego, którą wypożyczył Honorat Niewiarowski, emerytowany rewizor pomiarów. W związku z tym obciążono go kosztami książki, potrącając określoną sumę z jego emerytury. Nie odzyskano wielu książek wypożyczonych przez Jana Lapiere, nawet po jego śmierci, pomimo licznych monitów słanych do jego żony Pauliny. Nie odzyskano m.in. *Słownika języka polskiego* Samuela Bogumiła Lindego, który wypożyczono do użytku służbowego z biblioteki Sekretariatu do Wydziału Kontroli, pomimo że był widziany przez urzędników i, jak stwierdzono, słownik ten „leżał na stole przez kilkanaście lat”¹². Wśród profesorów Szkoły Leśnej wskazanych przez Elsnera,

³ AGAD, KRPIŚ, sygn. 1283, s. 20–22: katalog biblioteki Izby Administracyjnej Dóbr Korony Księstwa Warszawskiego, rkps.

⁴ Tamże, sygn. 1282, s. 23: spis książek Biblioteki Leśnej.

⁵ Tamże, sygn. 1287, nlb., posiedzenie KRPIŚ w sprawie inwentarza biblioteki, 1857 r.

⁶ Tamże, sygn. 1285, k. 281.

⁷ Tamże, sygn. 1287, nlb., raport o rewizji księgozbiorów wydziałowych, 1862 r.

⁸ Tamże.

⁹ Tamże, sygn. 1287, nlb., pismo do Leopolda Kesslera, asesora kolegialnego w Rządzie Gubernialnym Radomskim, 1859 r.

¹⁰ Tamże, sygn. 1287, nlb., raport o rewizji księgozbiorów wydziałowych, 1859 r.

¹¹ Tamże, 1861 r. Geometra ów, w czasie wykonywania pomiarów na gruntach należących do dóbr Zakroczymia, miał przy sobie książkę, kiedy wybuchł pożar.

¹² Tamże, sygn. 1285, k. 275.

by zwrócili książki byli m.in.: botanik Michał Szubert, chemik Adam Kitajewski, fizyk i zoolog Karol Józef Skrodzki oraz kartograf i geodeta Juliusz Kolberg (Julius Colberg). Tylko Szubert zwrócił trzy dzieła, inni odmówili twierdząc, że ich nie posiadają. Natomiast z góry założono, iż książki, które wypożyczyli uczniowie i praktykanci, nigdy nie wrócą do biblioteki. W tej sytuacji nie wszczynano starań o ich zwrot. W 1836 r., po śmierci hr. Ludwika Platera, KRPIŚ przejęła jego bibliotekę i przekazała ją Wydziałowi Dóbr i Lasów Rządowych.

Oprócz wymienionych księgozbiorów, biblioteka KRPIŚ pozyskiwała książki, czasopisma i druki na drodze darowizn, zakupu u wydawców i księgarzy oraz, jak *Dzienniki praw Królestwa Polskiego*, bezpośrednio z Drukarni Rządowej. Wśród wydawców i księgarzy wymienia się Henryka Natansona, Natana Glücksberga, Józefa Ungera, księgarnię nakładową Józefa Zawadzkiego i Józefa Węckiego, wydawcę Henryka Merzbacha czy Biuro Informacji i Komisów Józefa Kaczanowskiego¹³. W 1827 r. w drodze licytacji zakupiono książki po zmarłej Konstancji z Morczyńskich Kozarskiej. Wśród nich znalazły się m.in. konstytucje sejmowe z XVIII w., Zbiór Praw Rady Nieustającej, *Volumina Legum* z 1783 r., Statut Wielkiego Księstwa Litewskiego z 1744 r.¹⁴ W 1826 r. KRPIŚ zakupiła plany i mapy, za pośrednictwem Ignacego Turkułła, ministra sekretarza stanu w Sekretariacie Stanu Królestwa Polskiego¹⁵.

Artykuł 39 Statutu Organicznego Komisji Przychodów i Skarbu z 17 X 1816 r. mówił o powierzeniu księgozbioru sekretarzowi generalnemu Komisji. Każdy zakup lub ubytek książki miał być przez niego odnotowywany w specjalnej księdze do tego służącej. Przy dziełach zakupionych należało zaznaczyć dowód zakupu.

Na księgozbiór biblioteki KRPIŚ, według jej Statutu Organicznego, miały składać się książki, broszury naukowe, mapy, plany, ryciny, pisma periodyczne, dzienniki praw, drukowane ustawy, urzędnienia, instrukcje. Każdy z wydziałów Komisji został zobowiązany do gromadzenia własnego księgozbioru, tematycznie związanego z zakresem swoich kompetencji. Były to wydziały: Dochodów Niestalych, Kontroli i Podatków Stałych, Dóbr i Lasów Rządowych, Sekcja Długów Księstwa Warszawskiego, Oddział Pomiarów, Kancelaria Przyboczna Dyrektora Generalnego, Sekretariat Generalny¹⁶. W każdym z nich wyznaczono urzędnika odpowiedzialnego za księgozbiór. W Wydziale Dochodów Niestalych był nim Aleksander Jeziorański, jednocześnie sekretarz tego Wydziału, w Wydziale Kontroli i Podatków Stałych — Franciszek Michniewski, zarazem naczelnik Sekcji Ogólnej Wydziału, w Wydziale Dóbr i Lasów Rządowych Kazimierz Wydryński, w Sekcji Długów Księstwa Warszawskiego Marceli Czerwiński, referent tejeże sekcji, a w Biurze Przybocznym Dyrektora Głównego Adolf Rogalewicz, tłumacz języka rosyjskiego¹⁷.

Główny katalog biblioteki Komisji Przychodów i Skarbu składał się z 7 części, obejmując katalogi wymienionych wydziałów. Książki zakupione rejestrowano w ogólnym spisie, a następnie przekazywano do określonego wydziału. Dwa

¹³ Tamże, k. 24–100.

¹⁴ Tamże, sygn. 1282, s. 167–171.

¹⁵ Tamże, sygn. 1285; brakuje spisu, dlatego nie można stwierdzić, jakie to były mapy.

¹⁶ Tamże, sygn. 1282, s. 42–48, 59–61, 67–69, 79–81, 102–104, 152–158, 190–192; katalogi książek przechowywanych wydziałach KRPIŚ z lat 1821–1825.

¹⁷ Tamże, sygn. 1287, nlb.

egzemplarze tego samego dzieła odnotowywano pod jednym numerem; poprawione mapy, plany grupowano w tomach, mapy ścienna w futerałach. W przypadku przeniesienia książki do innego wydziału jej tytuł przekreślano czerwonym atramentem w odpowiedniej rubryce danego wydziału¹⁸.

W pierwszych latach kształtowania się księgozbioru biblioteki KRPIŚ, odbiegał on od idealnego. Książki były rozproszone po wydziałach, niedokładnie zinventaryzowane i niewłaściwie zabezpieczone. Taki stan został nieoczekiwanie przelamany poprzez szybką interwencję władz podatkowych Królestwa Polskiego, które chciały mieć pełną kontrolę nad tym co zostało zakupione „za pieniądze rządowe”¹⁹. Taką władzą była Najwyższa Izba Obrachunkowa. Kontrolowała ona rachunkowość państwową poprzez rewizję rachunków kas publicznych o obrotach przekraczających 500 złp. Od 1817 r. konsekwentnie żądała od KRPIŚ corocznych wykazów książek zakupionych do biblioteki. Ponadto art. 24 ukazu cesarskiego z 9/21 VIII 1821 r. potwierdzał tylko, że obowiązkiem naczelnych władz rządowych jest dostarczanie Izbie inwentarzy wszelkiej własności ruchomej i nieruchomej w celu sporządzenia ogólnego inwentarza własności publicznej. Izba żądała, by taki spis zawierał remanent książek z poprzedniego roku, dalej „przybytek i ubytek” w roku bieżącym, w roku rozrachunkowym oraz w końcu saldo i wyszczególnienie książek pozostających na przyszły rok. Książki i czasopisma w KRPIŚ kupowano z funduszu na materiały piśmiennicze, przyznawanego corocznie z ogólnego budżetu Komisji²⁰. Jak widać, Izba w stosunku do inwentarza książek zastosowała zasady i formę obowiązujące przy przygotowywaniu remanentów inwentarzy ruchomości biurowych. W latach 1821–1837 Najwyższa Izba Obrachunkowa otrzymywała z KRPIŚ katalogi biblioteczne obejmujące spisy książek odziedziczonych i zakupionych.

W listopadzie 1838 r. Jan Ciechanowski, sekretarz generalny KRPIŚ, zwrócił się do prezesa Komisji z memoriałem, w którym zaproponował uporządkowanie biblioteki, w tym dokonanie przeglądu i sporządzenie spisu książek znajdujących się w bibliotekach wydziałowych, a następnie porównanie ich z wcześniejszymi spisami. Chciał też umieścić całą bibliotekę w jednym miejscu, to jest w sali posiedzeń Komisji, w odpowiednich szafach, bez biblioteki Wydziału Dóbr i Lasów Rządowych, a ponadto prowadzić rejestr zakupionych książek, które miały być przekazywane do określonych wydziałów dopiero po wpisaniu ich do centralnego inwentarza²¹. Projekty Ciechanowskiego nie zostały w pełni zrealizowane. Zalecono jedynie ułożenie wiarygodnego inwentarza w poszczególnych wydziałach przez osoby wyznaczone do tego zadania. Prace rozpoczęto w 1842 r. Kierował nimi dyrektor kancelarii Ksawery Łapiński. Przygotował on „Inwentarz wszelkich dzieł, ksiąg i map we wszystkich wydziałach znajdujących się winnych”. Kryterium układu był alfabet, a następnie język, w którym dana pozycja została napisana. Sporządził też wykaz książek brakujących²². Ciechanowski nie

¹⁸ Tamże, sygn. 1286.

¹⁹ Tamże, sygn. 1282, s. 40: pismo Najwyższej Izby Obrachunkowej do KRPIŚ w sprawie zakupu książek (1822 r.).

²⁰ Tamże, s. 194–198: „wyciąg poczynionych wydatków od r. 1809 do 1824 na zakup książek i map KRPIŚ”.

²¹ Tamże, sygn. 1284, s. 347–350.

²² Tamże, sygn. 1283, s. 230.

zrezygnował z idei scentralizowania biblioteki i jej inwentarza. Z jego inicjatywy 26 XI/8 XII 1844 r. naczelnik Wydziału Prezydyjnego Jan Lapierre zaproponował ostatecznie uporządkowanie biblioteki. Skrytykował dotychczasowy stan, twierdząc, że księgozbioremi dotąd w danych wydziałach Komisji zajmowały się osoby nieodpowiedzialne. W związku z tym, podobnie jak wcześniej Ciechanowski, zaproponował przeniesienie biblioteki w jedno miejsce, do „Sali, w której obecnie w Biurze Prezydyjnym pracuje” i oddanie zbioru pod opiekę jednego bibliotekarza. I tym razem projekt odrzucono. Ograniczono się przy tym do corocznych tradycyjnych spisów książek²³. Trzecią i ostatnią próbę właściwego uporządkowania biblioteki podjął Stanisław Budny, radca dworu, posiadający — jak to określił Ciechanowski — „potrzebne ku temu wiadomości i doświadczenia”²⁴. W okresie od 2/14 V 1850 r. do 5/17 III 1851 r. Budny, przy pomocy referendarza Augusta Kuhnke, przeprowadził generalną rewizję biblioteki. Na podstawie porewizyjnego raportu, Ciechanowski przesłał wydziałom Komisji pisma z konkretnymi zaleceniami dotyczącymi porządkowania katalogów książek. Polecono sporządzanie inwentarzy według wzoru używanego przez Bibliotekę Rządową (od 1834 r. nazwa urzędowa dla byłej Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego). Księgozbiór i inwentarz miały być ułożone rzeczowo, z uwzględnieniem dalszego podziału na pozycje ogólne i szczegółowe. Karty inwentarzowe, zwane cedułkami, dla każdej pozycji miały składać się z następujących elementów: autor, tytuł, tłumaczenie (dzieło napisane w języku obcym), miejsce i rok wydania, tom, format, liczba kart, ewentualnie tablic, oprawa²⁵. Biblioteka KRPIs przygotowała wzór ogólnego katalogu dzieł uwzględniając powyższe uwagi, dodając datę i numer zakupu dzieła, jego cenę (cenę dzieła podawano z ogólnego publikowanego katalogu wydawnictw), a w przypadku ofiarodawcy, jego nazwisko²⁶.

Książki miały być wypożyczane tylko za rewersem, na którym zapisywano nazwisko osoby wypożyczającej, autora dzieła, tytuł dzieła oraz datę wypożyczenia²⁷. Rewersy przechowywano w zamkniętym pudełku lub w wiązce. Wśród urzędników wypożyczających książki lub czasopisma byli: minister prezydujący w KRPIs Ksawery Drucki Lubecki, sekretarz do korespondencji francuskiej Jan Lapierre, dyrektor Wydziału Dóbr i Lasów Rządowych Ludwik Plater, dyrektor kancelarii KRPIs Ksawery Łapiński, naczelnik służby nadzwyczajnej w Wydziale Dóbr Rządowych Feliks Gumiński, radca prawny w Wydziale Prawnym KRPIs Fryderyk Bachman, naczelnik Wydziału Ogólnego w Wydziale Dochodów Niestałych Walenty Domżański, naczelnik wydziału w Kancelarii Przybocznej KRPIs Paweł Alcyato i inni²⁸.

Bibliotekę uporządkował ostatecznie adiunkt Klemens Chrobociński, co nastąpiło w latach 1853–1856. Jego praca została opisana w memoriałach przesyłanych dyrektorowi kancelarii Ignacemu Parzelskiemu. Krytycznie ocenił swoich

²³ Tamże, sygn. 1284, s. 305–311.

²⁴ Tamże, s. 424–429, 580.

²⁵ J. Leleweł, *Bibliograficznych ksiąg dwoje*, t. 1–2, Warszawa 1826.

²⁶ AGAD, KRPIs, sygn. 1283, k. 283–285: wzór spisu książek „należących do wydziału n”, 1838 r.

²⁷ Tamże, sygn. 1285, k. 268: wzór rewersu książki wypożyczonej.

²⁸ Tamże, sygn. 1283, s. 264–268: „Wykaz brakujących dzieł w Bibliotece, jako też wypożyczonych przez urzędników”, 1838 r.

poprzedników pisząc, że „dotychczasowy sposób postępowania nie mógł zapewnić dobrej kontroli i całości ksiązek i prowadzenia dobrego inwentarza”²⁹. Nowy inwentarz, przygotowany na podstawie rachunków, obejmował: wykaz dzieł zakupionych z mocy upoważnienia byłego ministra i KRPIs z lat 1809–1855; wykaz druków otrzymanych bezpłatnie; wykaz dzieł pozostałych po Izbie Administracyjnej Dóbr Korony, Biblioteki Szkoły Szczególnej Leśnictwa oraz dzieła pozyskane po śmierci Ludwika Platara. Dla zaprowadzenia porządku w księgozbiorze proponował centralizację biblioteki, przeprowadzenie dorocznych rewizji księgozbiorów, oznaczenie ksiązek stemplami z numerami wewnątrz i kartkami naklejanymi na zewnątrz oraz ułożenie katalogu wszystkich dzieł biblioteki³⁰.

W związku z powyższym w 1857 r. KRPIs zamówiła w Mennicy pieczętkę stalową w oprawie drewnianej z napisem: „Skarbowe, No Inwentarza”, dla oznaczenia poszczególnych ksiązek. Ponadto zleciła wykonanie pieczęci do tuszu „dla stawiania pieczętki własnościowej Komisji”, na karcie tytułowej, pierwszej stronie, kilku stronach środkowych, w końcu na ostatniej karcie każdej ksiązki. Następnie rozpoczęto sygnowanie kolejnymi numerami każdego dzieła, mapy itp. Zdarzało się, że niektóre pozycje sygnowano tym samym numerem, ale tylko wówczas, gdy dana pozycja była w kilku egzemplarzach, bądź była przechowywana w kilku wydziałach. Numery, którymi oznaczano ksiązki, wpisywano do inwentarza, nawet wtedy gdy nie było danej pozycji na miejscu, ale istniała pewność, iż nie jest ona zagubiona — wówczas rezerwowano dla niej kolejny numer³¹. Zrewidowano i oznaczono 4092 tomów, 697 zeszytów, 245 sekcji map, odcisnięto 36 360 znaków z numerami inwentarza. Nie znaleziono przy rewizji i dlatego nie oznakowano 55 pozycji inwentarzowych. Nie zrewidowano i nie oznakowano z powodu „pozostawienia w obiegu” i nie skompletowania — pomieszczonych w inwentarzu — 39 pozycji. Nie oznaczono 98 ksiązek — „drewnianych”, tj. zielników z roślinami leśnymi — zapisanych w inwentarzu pod numerem 965 z powodu, jak tłumaczono, iż „pieczętki tuszowe nie przyjęłyby się na drewnie”³².

W 1857 r. w drukarni KRPIs sporządzono 9404 kart z numerami inwentarzowymi. Miały być one przyklejone na grzbietach ksiązek. Prace oklejania ksiązek, czyszczenia ich z kurzu oraz ustawiania ich na półkach szaf wykonał, w godzinach „posługowych”, Marian Teske, woźny Komisji³³. W wydziałach KRPIs ksiązki ustawiono w szafach według kolejności nadanej im w katalogu; oprawione gazety i druki periodyczne układano rocznikami. Prace introligatorские powierzono Alojzemu Pietrzykowskiemu, warszawskiemu introligatorowi³⁴.

Po tej ogromnej pracy rewizje księgozbioru przeprowadzane w następnych latach miały już tylko charakter formalny. W latach 1859–1863 przeprowadzał

²⁹ Tamże, sygn. 1285, k. 109–112.

³⁰ Tamże.

³¹ Tamże, sygn. 1286, k. 5: wzór odbitki pieczętki skarbowej (okrągła w otoku napis: skarbowe inwentarze; na środku dany numer); sygn. 1287, nlb.: posiedzenie KRPIs w sprawie oznaczania dzieł, 1858 r.

³² Tamże, sygn. 1287, nlb.

³³ Tamże, sygn. 1286, k. 56.

³⁴ E. Pokorzyńska, *Introligatorzy warszawscy w świetle Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu z lat 1822–1869*, „Rocznik Warszawski”, t. 35, 2007, s. 285–309.

je Wojciech Zawadzki, ekspedytor kancelarii Komisji. Zauważył on, że z każdym rokiem powiększa się stan księgozbioru i należy o niego dbać, gdyż „przedmiot to jest niemałego znaczenia, aby go spuszczać z oczu”. W czasie rewizji nadal występowały braki w księgozbiornicy. Powodem ich było liczne „rozpożyczenie” książek w poszczególnych wydziałach. We właściwym porządku były tylko biblioteki: Sekcji Długów Księstwa Warszawskiego, Wydziału Kontroli i Podatków Stałych. Dotkliwe braki wykazywał natomiast księgozbiór Wydziału Lasów i Dóbr Rządowych³⁵.

Sporządzony w 1828 r. wyciąg wydatków na bibliotekę z lat 1809–1824 wyszczególnia 203 dzieła zakupione na sumę 10 012 złp.³⁶ Następny dopływ to zakup w 1829 r. 25 dzieł, głównie niemieckich, bogaty dobór książek z zakresu geografii, matematyki i topografii. Biblioteka wzrastała szybko: o ile w 1822 r. miała tylko 69 pozycji, to w 1834 r. już 280, w 1837 r. 410 pozycji, a w 1857 r. 1308 pozycji, w 4092 tomach. W 1858 r. księgozbiór biblioteki liczył 4410 tomów, 738 zeszytów dzieł (w tym 63 pism periodycznych, 37 gazet, 36 roczników, 59 kart geograficznych i planów, 5 atlasów, 62 zbiorów rycin i rysunków) o wartości 12 541 rubli srebrnych. W 1862 r. było to już 4760 tomów, 740 zeszytów dzieł i 520 sekcji map o łącznej wartości przekraczającej 14 tys. rubli srebrnych³⁷.

W bibliotece prowadzono inwentarze książek i czasopism gromadzonych przez wydziały KRPIs oraz jeden wspólny dla całego księgozbioru katalog alfabetyczny dzieł oraz skorowidz autorów i wydawców³⁸. Pierwszy inwentarz części zbioru bibliotecznego Komisji przygotowano, gdy 5 VII 1818 r. zlecono Komisji Urządzącej Dobra i Lasy Rządowej, by przejęła książki pozostałe po Izbie Administracyjnej Dóbr Korony. Przy tej okazji sporządzono inwentarz: „Verzeichnis der in der Kron Domainen Cammer Bibliothek wirklichen sich betindenden Bücher”³⁹. Książki oraz tytuły w inwentarzu ułożone według następujących działów: A. Landwirtschaft (Rolnictwo, gospodarstwo rolne) składające się z 183 pozycji, w tym 124 tomów *Oekonomische technologische Encyclopädie — oder allgemaeines System der Staats- Stadt- Haus und Landwirtschaft in alphabetisches Ordnung* von J. G. Krünitz; B. Gewermskunde (Rzemiosło), zawierające 5 pozycji w ośmiu tomach; C. Staatskunde (Wiedza o państwie) z trzema pozycjami w ośmiu tomach i jedną w czterech tomach; D. Forstwissens (Leśnictwo) z siedmioma pozycjami w ośmiu tomach; E. Gesetzkunde (Prawo) z ośmioma pozycjami w 13 tomach; F. Erdbeschreibung (Opis ziemi) z czterema pozycjami; G. Baukunst (Architektura) z jedną pozycją; H. Glaubens und

³⁵ AGAD, KRPIs, sygn. 1287, nlb.: raporty Wojciecha Zawadzkiego o stanie biblioteki z lat 1859–1864.

³⁶ Tamże, sygn. 1282, s. 194–198.

³⁷ Tamże, sygn. 1285, k. 24–100: zbiór asygnacji, likwidacji i pokwitowań z odbioru należności za dzieła zakupione z funduszu na materiały piśmienne biur KRPIs w latach 1834–1843; sygn. 1284, s. 744–836; sygn. 1285, k. 242–248; sygn. 1287, nbl.

³⁸ Tamże, sygn. 1282, inwentarze książek z lat 1821–1828; sygn. 1283, inwentarze książek z lat 1829–1834, 1837; sygn. 1284, inwentarze książek lata 40. i 50. XIX w.; sygn. 1285, inwentarz książek z 1858 r., sygn. 1286, katalog alfabetyczny dzieł i katalog autorów i wydawców, 1858 r.

³⁹ AGAD, KRPIs, sygn. 1282, s. 6–16.

Religionslehre (Religia) z jedną pozycją w 6 tomach; Dział rzeczy przypadkowych, tu m.in. taksy pocztowe Księstwa Warszawskiego. W inwentarzu znalazły się książki pisane w językach: polskim, niemieckim i francuskim, wydane w latach 1800–1816 w Berlinie, Hanowerze, Paryżu, Wiedniu i Lipsku. W dziewięciu przypadkach, na marginesie inwentarza odnotowano, że mapa czy książka została wypożyczona. Można zauważyć, że największe powodzenie miały mapy i książki z działu Prawo i Gospodarstwo Rolne.

Po przejęciu księgozbioru po Ludwiku Platerze sporządzono „Specyfikację dzieł dotyczących Wydziału Lasów, które należąc do Biblioteki Koronnej, na teraz u J. W. Rady Stanu Dyrektora Lasów Rządowych Ludwika Platera znajdują się”. Specyfikacja ta wymienia 13 dzieł, w tym jedno polskie Stanisława Bonifacego Jundziłła *Zoologia krótko zebrana*, cz. 1: *Zwierzęta ssące*; cz. 2: *Ptactwo*; cz. 3: *Plazy i ryby*; cz. 4: *Owady i robactwo* (Wilno 1807) oraz trzy mapy, w tym *Mapa ogólna Królestwa Polskiego*, składająca się z ośmiu *map szczegółowych województw Królestwa Polskiego* Juliusza Kolberga⁴⁰. Książki z wymienionego inwentarza, wraz z ich specyfikacją, przekazano do Wydziału Dóbr i Lasów Rządowych KRPiS.

Zgodnie z inwentarzem z 1828 r., Wydział Dochodów Niestających miał 56 książek i 25 map. Były tam książki prawnicze, encyklopedie, słowniki, kodeksy, mapy itp., w tym: *Herbarz Kaspra Niesieckiego*; *Górnictwo w Polsce* Hieronima Kaspra Łabeckiego; *Prawo polityczne i cywilne Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego* Antoniego Trębickiego; *Kodeks Handlowy i Medycyna sądowa* Sergiusza Gromoffa⁴¹.

W Sekretariacie Generalnym KRPiS książki podzielono na polskie, francuskie, niemieckie i ruskie. Zostały one ułożone alfabetycznie. W 1833 r. katalog Sekretariatu rejestrował 77 pozycji książkowych i 14 pozycji map i planów⁴². Wśród nich można było odszukać m.in. słowniki językowe (*Słownik polsko-niemiecko-francuski* M. A. Froca, Warszawa 1832, *Słownik rosyjsko-polski* Piotra Pawła Dubrawskiego, Warszawa 1847), kodeksy (cywilny, handlowy i karny), przepisy celne, pocztowe, emerytalne; dzienniki praw, dzienniki urzędowe, uchwały sejmowe (*Volumina Legum*) wydane w siedmiu tomach w Warszawie w 1783 r., a także gazety: „Gazetę Warszawską”, „Dziennik Powszechny”, „Gazetę Warszawskiego Korespondenta”, „Kurier Warszawski”, „Gazetę Polską”, „Warszawską Gazetę Policyjną” oraz tygodnik „Przyroda i Przemysł” poświęcony naukom przyrodniczym, redagowany w latach 1856–1858 w Poznaniu przez Juliana Zaborowskiego. Spośród tytułów zagranicznych zgromadzono paryski „Le Journal des d’ébats” i pruski „Allgemeine Preussischer Staats-Anzeiger”⁴³.

Przygotowany w 1827 r. inwentarz Wydziału Kontroli liczył 110 pozycji⁴⁴. Książki Wydziału ułożono według grup rzeczowych. Była wśród nich publikacja autorstwa Johanna H. L. Berginsa, *Polizei und Cameral Magazin* (t. 1–9, Frankfurt 1767–1775). Ponadto były tam jeszcze: *Reise — Atlas von Bayern* Adriana F. Riedla (t. 1–5, Monachium 1796–1805), dzieła z dziedziny podatków,

⁴⁰ Tamże, sygn. 1282, s. 23.

⁴¹ Tamże, s. 190–192 (1828 r.).

⁴² Tamże, sygn. 1282.

⁴³ Zob. przypis 38.

⁴⁴ Zob. przypis 38.

statystyki, topografii, prawodawstwa, skarbowości oraz miar i wag (pisane w językach: francuskim, niemieckim i polskim).

Księgozbiór Kancelarii Przybocznej Dyrektora Generalnego tworzyły głównie czasopisma prawnicze i handlowe⁴⁵.

Biblioteka KRPIŚ prowadziła też prenumeratę druków urzędowych oraz polskich i zagranicznych (głównie niemieckich, francuskich i angielskich) czasopism, gazet, pism periodycznych, jak: „Gazeta Warszawska”, „Kurier Warszawski”, „Tygodnik Rolniczy”, „Izys”, „Sylvan”, „Roczniki Gospodarstwa Wiejskiego”, „Themis Polska”, „Czas”, „Kalendarzyki Polityczne”, „Dzienniki Urzędowe”, „Tygodnik Petersburski”, „Allgemeine Preussische Staats-Zeitung”, „Journal des chasseurs”, „Suites a l'histoire naturelle de Buffon”⁴⁶.

Wśród map i atlasów zarejestrowanych w inwentarzu ogólnym biblioteki KRPIŚ znalazły się m.in. *Karte vom Herzogthum Warschau von Friedrich Bernhard Engelhardt*, 1810; *Atlas Królestwa Kongresowego* (Warszawa 1829–1833; mapa ogólna i 8 map województw) Juliusza Kolberga; *Plan Warszawy* Karola Richtera z 1838 r., *Atlas geograficzny Rosyjskiego Imperium, Królestwa Polskiego i Księstwa Finlandzkiego* z 1827 r. oraz *Karta klimatyczna Warszawy* Wojciecha Bogumiła Jastrzębowskiego z 1846 r.

Pierwszym inwentarzem sporządzonym dla całej biblioteki był inwentarz datowany na 9 X 1823 r. Podzielił on księgozbiór na 10 działów: I Gospodarstwo, II Technika, III Sprawy Polityczno-Ekonomiczne, IV Sprawy Leśne, V Prawo, VI Sprawy Religijne, VII Sprawy Budownicze, VIII Sprawy Geograficzne, IX Słowniki, X Pisma Polityczne (tu dzieła historyczne)⁴⁷.

W 1827 r. przygotowano też „Spis książek i map” zakupionych przez Wydział Górniczo-Geologiczny. Jest to jedyny ślad istnienia w bibliotece KRPIŚ biblioteki Wydziału Górniczego⁴⁸. Spis zawiera 13 pozycji oraz dodatkowo trzy, które nie zostały przekazane przez Komisję Rządową Spraw Wewnętrznych. Były to: Johana Bernharda Karstena, *Archiv für Mineralogie* (t. 1–13), M. de Cheppe’a, *Jurisprudence des mines*, „Annales des Mines” (wydawnictwo poświęcone geologii i mineralogii; t. 1–3) i Antoine Marie de Hérona Villefosse, *Mineralreichtum* (t. 1–3 oraz atlas; Erfurt 1822)⁴⁹.

Inwentarz biblioteki, pod nazwą „Inwentarz ogólny książek, map i planów w wydziałach Komisji Rządowej znajdujących się na zasadzie katalogów wydziałowych, przy rewizji biblioteki na rok 1849 sprawdzonych, spisany”, przybrał ostateczną formę w wyniku długoletnich prac i doświadczeń. Został przygotowany przez Stanisława Budnego, który podzielił książki według następujących haseł rzeczowych: I Teologia i książki ascetyczne; II Filozofia, moralność, wychowanie; III Prawodawstwo, polityka, ekonomia; IV Historia, chronologia; V Geografia, statystyka, podróże; VI Umiejętności dokładne matematyczno-fizyczne; VII Nauki przyrodnicze; VIII Nauki stosowane: gospodarstwo wiejskie, leśnictwo, górnictwo; IX Książki lekarskie; X Sztuki i rzemiosło; XI Nauka języków,

⁴⁵ Tamże, sygn. 1282, wykazy książek (tytuł dzieła, numer działu z Katalogu Ogólnego, autor dzieła, miejsce i rok wydania dzieła) z 1827 r.

⁴⁶ Zob. przypis 38.

⁴⁷ Tamże, sygn. 1282, s. 42–45: inwentarz biblioteki z 1823 r.

⁴⁸ Tamże, sygn. 1284, s. 646–697.

⁴⁹ Tamże, sygn. 1282, s. 138: spis książek Wydziału Górniczego z 1827 r.

literatura, sztuki piękne; XII Encyklopedie, miscellanea; XIII Pisma periodyczne; XIV Mapy, plany, ryciny⁵⁰. Inwentarz ten, oprócz rubryki przeznaczonej na zaznaczenie nazwy wydziału i grupy rzeczowej, do której dana książka została zakwalifikowana, składał się z następujących rubryk: autor, tytuł książki, rok, miejsce wydania, kolejny numer wydania, format książki, liczba tomów, zaznaczenie rysunków, cena książki (czasopisma), rodzaj oprawy.

Najdokładniejszy ze znanych inwentarzy ogólnych całej biblioteki został przesłany do Najwyższej Izby Obrachunkowej 27 IV/9 V 1857 r. pod nazwą „Inwentarz książek, map, planów topograficznych, pism periodycznych i rozmaitych roczników zakupionych z funduszków skarbowych oraz bezpłatnie do biblioteki KRPiS weszłych od roku 1809 po 1855”⁵¹. Składał się z 8 poszytów i dzielił się na działy: I Książki, plany topograficzne i roczniki z lat 1809–1829, „których obrót nie mógł być wysledzonym”; II Dzieła Kancelarii Przybocznej Dyrektora Generalnego i Kancelarii Komisji; III Wydział Dochodów Niestalych; IV Kontroli Podatków Stałych; V Sekcji Długów Księstwa Warszawskiego; VI Dóbr i Lasów; VII Książki zakupione i bezpłatnie otrzymane do użytku wydziałów KRPiS; VIII Skorowidz wydatków asygnacji na książki z lat 1809–1833; IX Skorowidz, jak wyżej, z lat 1834–1855 włącznie⁵². Był to ostatni inwentarz oficjalnie przekazany Najwyższej Izbie Obrachunkowej, a ostatnia rewizja biblioteki miała miejsce w 1862 r.

Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu została zniesiona w 1867 r., a wraz z nią zamknięto jej bibliotekę. Księgozbiór KRPiS został rozparcelowany. Bibliotekę Wydziału Lasów i Dóbr wywieziono do Petersburga, a księgozbiór pozostałych wydziałów Komisji pozostawiano w Warszawie. Bibliotekę Wydziału Podatków Niestalych przejął Józef Kapica, archiwista tego Wydziału; księgozbiór Sekcji Długów Księstwa Warszawskiego złożono u Ignacego Czerwińskiego, urzędnika KRPiS; bibliotekę Wydziału Ogólnego złożono w jednym z pomieszczeń zlikwidowanego Departamentu Górnictwa; bibliotekę Wydziału Kontroli i Podatków Stałych pozostawiono pod opieką Jana Żabińskiego, urzędnika KRPiS. Bez jego wiedzy, dwie szafy z książkami zostały zabrane przez egzekutora Michała Buczyńskiego i przekazane Warszawskiej Izbie Skarbowej; pozostałe książki wyrzucono z szaf i złożono w sali posiedzeń Komisji. Ostatecznie w 1871 r., senator Markus, zarządzający sprawami finansowymi w Królestwie Polskim, reskryptem z 7/19 IV 1871 r., polecił rozparcelować cały pozostały księgozbiór pomiędzy Warszawską Izbę Skarbową, Szkołę Główną w Warszawie oraz Ministerstwo Finansów w Rosji.

Małgorzata Osiecka, The Library of the Government Commission for Revenue and Finance (1815–1867)

Summary

The Library of the Governmental Commission of Revenues and Treasury is an example of 19th c. specialist library. It was associated organizationally, with the Governmental Commission. The library served the officials in their daily work, so when preparing orders, instructions, and reports of respective departments of the Commission, resulting

⁵⁰ Tamże, sygn. 1284, s. 579; 1850 r.

⁵¹ Tamże, sygn. 1286, inwentarz Biblioteki KRPiS oraz skorowidz autorów i tytułów.

⁵² Zob. przypis 51.

from the scope of the tasks entrusted to them. The holdings of Governmental Commission library encompasses collections of the following libraries of the institutions or bodies that were liquidated: Ministry of Treasury of the Duchy of Warsaw, the Administrative Chamber of the Crown Estates of the Duchy of Warsaw, The Special School of Forestry.

In addition to that libraries, the Governmental Commission Library acquired books, magazines and prints as donations and purchases, including those from the Government Printing Works. Each of the departments of the Commission was obliged to create its own collection of books, thematically related to the scope of its competence. These were the Departments: Unstable Income, Control and Permanent Tax, Government Goods and Forests, Section of Debt of the Duchy of Warsaw, Department of Measurements, Office of the Director-General and General Secretariat. The first inventory drawn up for the whole library is dated Oct 9th, 1822. That inventory divided library into ten subject departments. The library grew quickly; in 1822 it had only 69 positions, already in 1858 it included 4410 volumes of a total value of 12,541 silver rubles (including 63 periodicals, 37 newspapers and 36 yearbooks, 59 geographical cards and plans, 5 atlases, 62 collections of engravings and drawings). Governmental Commission of Revenues and Treasury was abolished in 1867 and at the same time its library was closed. Books were divided; Library of the Department of Estates and Forests was transported to St. Petersburg, and the collections of other Commission departments were left in Warsaw. Józef Kapica, archivist of the Department of Unstable Taxation took over the remaining library after that department. Books from the Section of Debt of the Duchy of Warsaw took Ignacy Czerwiński, official from Governmental Commission, the library of the General Department was stored in one of the rooms of the previous Department of Mining and library of the Control and Permanent Taxation Department was left in the care of Jan Żabiński, official from Governmental Commission. In 1871 Senator Markus, managing financial affairs in the Polish Kingdom, issued rescript of 7/19 April 1871, that ordered transfer of the remaining books to the Warsaw's Tax Chamber, Warsaw's Main School and the Ministry of Finance in Russia.

Słowa kluczowe: Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu, biblioteki